

Na moje veliko presenečenje je bil upravnik zelo ustrežljiv, privolil je v to, da posluša moje argumente, in je potrpežljivo sledil moji razlagi. Dotlej se o tem sploh ni hotel pogovarjati. Ob koncu raporta mi je dejal, da bo vse politične obsojence spravil v skupno sobo — to je bila naša poglavitna zahteva — da bomo dobili knjige, da bomo imeli zvečer svetlobo pa še nekatere malenkosti. Z raporta sem se vrnil v svojo celico in se čudil: čemu je upravnik, sicer brezčuten in trdoglav birokrat, tako zlahka privolil v naše zahteve?

Ko smo se naslednji dan veselo vznemirjeni znašli v skupni sobi, se je zadeva pojasnila. Kot da bi se bili dogovorili, so tovariši, ki so bili prišli iz Lepoglave, terjali, naj jih nemudoma spravijo v skupno sobo. Broz je ob prvem obisku v celici dejal presenečenemu upravniku, da bo začel gladovno stavko, če ga z drugimi političnimi obsojenci nemudoma ne prestavi iz samice v skupno sobo.

Tako se nas je znašlo v skupni sobi osmero političnih obsojencev, ki smo bili kazensko poslani v mariborsko jetnišnico in dotlej ždeli v njenih vlažnih in temnih celicah.

Tovariš Tito je bil jeseni 1928 obsojen na pet let robije. Do meseca junija 1931, ko smo se srečali v mariborski jetnišnici, je bil prestal nekako polovico svoje kazni, in sicer v lepoglavski ječi, kjer je delal v jetniški električni centrali kot elektromonter.

Ko sem prvič videl Tita, je bil upadlega in bledega obličja; vsa njegova podoba v platneni jetniški obleki je razodevala nekaj asketskega. Na tem obrazu ostrih črt so izstopale nenavadne oči jekleno modre barve, ki so preiskujoče gledale v sogovornika. Pozneje sem se v času ječe pogosto ustavljal na teh nenavadnih očeh; včasih so znale zasijati v ostri bleščavi, kdaj pa so sanjavo krožile in se blago smehljale kot pri otroku. Smejal se je redko, a kadar se je, se je smejal od srca; ta vedri smeh je bil v čudnem nasprotju z njegovim suhim, domala puščavniškim obličjem, ki se je takrat docela spreminjalo; strogo in resnobno je postajalo blagohotno in ožarjeno.

Titova vrnitev leta 1937

Miroslav
Krlježa

Z malce ironičnim nasmehom je pripovedoval Tito, kako so ga zadnja leta, ko se je zadrževal v tujini, ko je popotoval po raznih daljnih deželah, spremljale kumrovške sence spominov iz otroštva. Duh senožeti. Šumenje divjih kostanjev v nočnem vetru, žuborenje potoka, trakoščanski, klanješki, zagorski motivi. Lectarji točijo medico pred starimi plesnivimi cerkvami, diši po semanjskih klobasah, mošt klockota, valovi mokra orna zemlja, diha zemlja, domovina, mati, počiva rodna gruda. In tako je pred nekaj dnevi tvegala, da bi ugledal Kumrovec. Da bi uzrl Kumrovec po toliko letih, da bi videl, kako Kumrovec diha, od kar njega ni več v rodni brazdi.

Kajpak ni bilo posebno pametno zaradi takšne sentimentalne vrnitve vnovič tvegati robijo, morebiti celo smrt, glede na funkcije, ki jih opravlja, matematično zanesljivo smrt, in to samo zategadelj, da bi se ponoči, popolnoma sam, sprehodil po kumrovških poteh, o katerih poje pesem, da so polne rožmarina in mesečine. Mesečine ni bilo, tudi rožmarina kajpak ne, ampak tema, prava kumrovška, provincialna črna noč, z dolgočasnim laježem vseh kumrovških psov, ki so jih vznemirili koraki neznanega tujca in popotnika, ki se je vrnil iz »fremta«. Tito se je ustavil pred svojim domom, pred svojo rodno kumrovško hišo, postal in stoji. Tiho diha, zre v temino, posluša pse, kako lajajo, nebo pa je oblačno, južno je. Zvezde se jadrno premikajo izza nebesnih tkanin, zvezde potujejo, nad vsem pa je noč, nad Zagorjem, nad Sotlo, nad Trakoščanom, velikanska, nema, nepredirna, čudna, kumrovška noč. Spijo Novi dvori, Lužnica, Cesargrad, Bizersko, Kunšperk, Lobor, spi Ban Jelačič in stara Karilonka v Bistri, in Korberoni, Sermaži in Kegljeviči pa Vindišgrec in Bombelesi, psi pa lajajo in edini, ki so budni, so psi in Stojadinovičevi žandarji. Ta kumrovški lajež dobro pozna po glasu in po oddaljenosti laježa tudi danes, po toliko letih, po celem življenju, razloči, s katerega holma se oglaša čigav pes. Stoji in posluša pse v soseščini, duha kumrovške strehe in ognjišča: isti vonji, iste žive meje, isti plotovi, isto blato, isti psi . . . Tu se zaje v nosnice kislina sosedove gnojnice, tam je nekdo odprl dvoriščno lesno in stopil v hlev, da bi napojil živino. Odsvit svetilke se je razlil prek ledine in trava se je za hip zableščala v svetli zelenini. Vrata škripljejo, kumrovški gospodarji tudi nocoj niso namazali vrat tako, kot je treba, vrag naj jih vzame! Nimajo petroleja, nimajo olja, nimajo soli, nimajo kruha, ničesar nimajo! Kumrovški psi lajajo, in ta nokturno diši po dežju. Zavohaš duh po crknjeni mački v potoku, topel vonj gnojnice, vonj jame in hlevov, prve kaplje dežja . . .

Tito stoji pred svojo hišo, misli pa mu krožijo v velikanskih krogih okoli stare kumrovške strehe, preprežene z mahom. O sebi razmišlja, o svojem žalostnem otroštvu, o svetovni vojni, o kasarnah, o Karpatih, o taboriščih in o bojiščih, o bitkah, skozi katere je šel, in o velikih sibirskih rekah, o ruskem jeziku, ki kakor morje obliva kitajske zidove in daljne mongolske dežele in narode, razlivajoč se vse tja prek Azije do Tihega oceana. Tito razmišlja o lastnem življenju, o fabrikah, v katerih je delal, o sindikatih, o tovariših, o stavkah, o gibanju, ki ga vodi, o nekem človeškem življenju, ki se prek Lepoglave in Španije danes zapira v velikanski krog, od Madrida do Kumrovca, in ta nepregledni življenjski krog nekega potovanja okoli sveta traja, glej, že celo življenje, tu pa v Kumrovcu lajajo psi tako, kot so lajali pred 30-timi in 40-timi leti. Niti vrat niso namazali in crknjene mačke mečejo v potok, tudi gnojišča niso podzidali, kakor da se v svetu nič ne dogaja in kakor da se sploh nič ni zgodilo, kakor da ne stoji Evropa pred novo svetovno vojno. Kemijski kombinati so zaviti v dim od Sevenega lednega morja do Urala in Volge, jeklarska industrija grmi od Vladivostoka do Magnitogorska, zemlja se trese v svojih srednjeveških temeljih, Amerika in Evropa skuhata več kot sto milijonov ton jekla, topovi grme v Španiji,

Hitler pripravlja pokol, prihaja mednarodna ujma, tu pa lajajo psi in dišijo jame kot v Kegljevičevem času tlake in rabote. Pripravlja se nova mednarodna katastrofa, fašistična gorila brusi svoje nože, pri nas pa smrči Kupinec, smrči Kaptol, smrči Kumrovec, smrči vsa naša malomeščanska inteligenca, Tito pa stoji sredi Kumrovca in občuti praznino srednjeveške zapoznelosti, prekletstvo kumrovškega nokturna, ko lajajo psi in stoji vse ko zakleto na istem mestu. Od Tihega oceana in od Španije ližejo ognji velike revolucije, v živo rdečem odsevu plapola svit požara po številnih talilnicah sveta, kombinati se zavijajo v dim, bitje sveta že danes udarja v ritmu prihodnjih svetlih stoletij, pri nas pa se sova spreletava okoli marijaterzjskih zvonikov; in vse je dolgočasno staro kumrovško pokopališče in razpadajoči most, ki grozi, da se bo sesedel pod nekoliko močnejšim korakom nočnega samotarja. V tistem sklepnem trenutku tega liričnega solilokvija, v poslednjih tonih kantilene tega melanholičnega monopola je Titov glas spremenil blesk in njegove svetlo modre plave oči so se prekrile z jeklenim, temno modrim, kovinskim prelivom in potemnele kot črniko. Dobrohotna, mehka igra usten je vztrepetala do trmaste, trde, kot iz kamna izklesane ostre črte in v tistem glasu se je pokazal nekakšen nedolžen in sugestiven izraz, poln bolečine in nemira.

Kumrovec smrči, bog ga blagoslovi, toda doklej bo pri nas vse smrčalo, se je vprašal Tito jezno, skoraj nervozno, s tistim violetnim poudarkom, s katerim v našem jeziku snemajo z neba vsa božanstva višje in nižje vrste.

Mi smo pred novo svetovno vojno, in če nas ne bo rešila naša lastna pamet, nas ne bo rešilo nič! To pa je tisto, kar bi bilo treba razložiti tako Kumrovcu kot Kupincu in našim bedastim čaršijam od Ljubljane do Beograda. Pečeni golobje ne padajo z neba . . .

Titovo ime je postalo danes dramatični simbol rodov vseh naših narodov, odkar se piše zgodovina s krvjo in mesom naših rodov. V brodolomu, ki je bil od vseh naših brodolomov najbolj brezupen, je prišel on z leninsko baklo v temi, in njegova pot od Kumrovca in Jajca do Beograda in do Zagreba je postala pot našega ljudstva, da bi postalo od srednjeveškega, zaostalega človeka državljan prihodnjih srečanj stoletij: to je gibanje za našo lastno civilizacijo po vsej sili. To je naša zgodovinska volja, ki se je kazala v številnih naporih skozi stoletja, in če lahko tako rečemo, je to volja po preobrazbi in osvoboditvi v višjih družbenih oblikah, je to drzna pokončna drža pred velikimi, tujimi silami vsega sveta, temelječa na izkušnji iz prve in druge svetovne vojne in težkega političnega podzemeljskega boja, ki je trajal desetletja in terjal brez števila žrtev. Tito, to je slavolok med mračnimi in krvavimi zidovi naše srednjeveške preteklosti in pot do civilizacije, ki ne bo več hlapčevanje tujim bankam, tujim neresnicam in predsodkom. To je karteča, ki se je skozi dim in meglo naše zaostalosti pretolkla kot razbeljeno znamenje nad zvezdnimi zastavami naše sodobne politične zavesti.

